

TƏLİM VƏ TƏRBIYƏNİN NƏZƏRİYYƏSİ VƏ METODİKASI (MUSIQİNİN TƏDRİSİ METODİKASI)

UOT 78.087

G.Ə.Axundova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Ü.Hacıbəyli küçəsi 68
E-mail: gulara_akhundova@mail.ru

UŞAQ XORUNDA TƏLİM VƏ TƏRBIYƏ TEXNOLOGİYALARININ QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Açar sözlər: xor ifaçılıığı, mədəniyyət, təlim, tərbiyə, vokal-xor vərdişləri

Ölkəmizin musiqi mədəniyyətinin inkişafında, gənc nəslin bədii-estetik zövğünün formalaşmasında, vətənə, torpağa və təbiətə sevgi hisslərinin aşılmasında, dostluq və insansevərlik hisslərinin tərbiyəsində xor musiqisinin böyük əhəmiyyəti var. Lakin mənəvi tərbiyə ilə yanaşı xor ifaçılıığı prosesində uşaqlar musiqi sənəti sahəsində bir çox biliklərə də yiyələnirlər.

Г.А.Ахундова

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ОБУЧАЮЩИХ И ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДЕТСКОМ ХОРЕ

Ключевые слова: хоровое исполнительство, культура, обучение, воспитание, вокально-хоровые навыки

Хоровая музыка имеет большое значение в деле развития музыкальной культуры страны, формирования художественно-эстетического вкуса подрастающего поколения, воспитания любви к родине, земле и природе, чувства дружбы и гуманизма. Наряду с нравственным воспитанием, в процессе хорового исполнительства дети овладевают также многими знаниями в области музыкального искусства.

THE USE OF HEURISTIC TECHNOLOGIES IN MUSIC LESSONS

Key words: choral performance, culture, training, education, vocal and choral skills

Choral music is of great importance in the development of the musical culture of the country, the formation of the artistic and aesthetic taste of the younger generation, education of love for the motherland, land and nature, feelings of friendship and humanism. However, along with moral education, in the process of choral performance, children also master a lot of knowledge in the field of musical art.

Xor ifaçılığı bu gün də ən kütləvi, fəal və geniş yayılmış uşaq musiqi fəaliyyəti formalarındandır. Hələ B.V.Asafyev xor ifaçılığını musiqi-ifaçılıq qabiliyyətlərinin inkişafının ən təbii üsulu kimi xarakterizə etmişdir: “Mən şəxsən xorun mövcudluğunu mütləq hesab edirəm...” (1.156.). Xor sənəti musiqi mədəniyyətinin ən qədim və zəngin sahələrindən biridir. Ölkəmizin musiqi mədəniyyətinin inkişafında, gənc nəslin bədii-estetik zövğünün formalaşmasında, vətənə, torpağa və təbiətə sevgi hissələrinin aşılmasında, dostluq və insansevərlik hissələrinin tərbiyəsində xor musiqisinin böyük əhəmiyyəti var. Lakin mənəvi tərbiyə ilə yanaşı xor ifaçılığı prosesində uşaqlar musiqi elmi sahəsində bir çox biliklərə də yiyələnirlər. Belə ki, xor ifaçılığı prosesində “şagirdlər tədricən vokal vərdişlərinə yiyələnir və həm də kollektivçilik ruhunda tərbiyə olunurlar.” (2, 80.). Bu iki prosesin – təlimin və tərbiyənin vəhdəti burada mühüm bir amil kimi çıxış edir.

Ümumtəhsil məktəblərində musiqi dərslərində mahnı oxuma prosesi əsasən xorla həyata keçirilir. Həmçinin sinifdən kənar ümumməktəb, rayon və şəhər tədbirlərində də musiqi müəllimi xormeyster kimi çıxış edir. Buna görə də musiqi müəllimi xoru idarə etmək bacarığına hərtərəfli yiyələnmişdir. Burada musiqi müəlliminin üç funksiyası – təlimedici, tərbiyəedici və inkişafedici – özünü açıq-aşkar büruzə verir.

Təcrübəli musiqiçi-pedaqoqlar, xor kollektivlərinin rəhbərləri qeyd edirlər ki, uşaqların kollektiv şəkildə xor ifaçılığında iştirak etməsi onlarda ali emosional və intellektual fəallığın təcəssümü kimi çıxış edir. Bu da öz növbəsində uşaqların sonrakı mənəvi şəxsiyyət kimi inkişafına təsir göstərir. Xorla oxuma uşaqların yaradıcı qabiliyyətləri, obrazlı təfəkkürü, fantaziya və təxəyyüllərinin inkişafına təkan verir. Oxu prosesində iki məhfum – musiqi və bədii söz birləşərək insana güclü təsir göstərir. Bunların vasitəsilə xor rəhbəri uşaqlarda təbiətdə, incəsənətdə və adi həyatda gözəlliyə qarşı emosional həssaslığı tərbiyə edir, onların zövqünü

və estetik mədəniyyətlərini formalaşdırır. Oxuma prosesini biz müəyyən dərəcədə özünə məxsus bir stilizə olunmuş nitq kimi xarakterizə edə bilərik. Buna görə uşaq üçün o musiqidə sadə və təbii özünüifadə vasitəsi kimi çıxış edir.

Uşaq xor kollektivində iş təkcə mahnıların və xor əsərlərinin öyrədilməsi ilə kifayətlənmir, o, həm də tam yararlı musiqi təlimi prosesi kimi çıxış edir ki, burada təcrübəli və istedadlı müəllim uşaqları öyrədərkən həm də inkişaf və tərbiyə edir. “Musiqi dərslərində oxuma” adlı kitabında görkəmli musiqiçi-alim Y.B.Əliyev yazır: “Formalaşmamış, adi məişət səsinə malik olan uşaqların oxu prosesinin idarə edilməsi – istənilən məktəb fəaliyyət növündəki didaktik proses kimi çox mürəkkəbdir. Ən başlıcası, uşaqlarda xor ifaçılığına sevgi hissini, iradəni və keyfiyyətli ifaya nail olmaq üçün dəqiqliyi tərbiyə etmək vacibdir. Məktəb yaşlarından tərbiyə olunan ifanın keyfiyyətinə qarşı şəxsi məsuliyyət hissi şəxsiyyətin formalaşmasında, estetik və etik dəyərlərin yaranmasında və inkişafında əhəmiyyət kəsb edir” (3, 30).

Uşaq xor ifaçılığı nəinki musiqili-estetik tərbiyə vasitəsi, lakin hətta fiziki tərbiyənin ən səmərəli vasitəsidir, çünki oxu zamanı bədənin xüsusi vəziyyəti nəfəsi inlişaf edir və möhkəmlədir, düzqün qaməti formalaşdırır. Kollektiv şəkildə oxu prosesi nəinki uşaqları emosional cəhətdən birləşdirir, yaxınlaşdırır, lakin həm də onların sağlamlığına müsbət təsir göstərir, diksiyanı və nitq intonasiyaların zənginliyini təkmilləşdirir. Xorla oxuma həm də mənəvi tərbiyənin səmərəli bir vasitəsi kimi çıxış edir. O, uşaqların xarakterinin formalaşmasına müsbət təsir göstərərək onlarda iradəni, kommunikaabelliği, fəallığı, nizam-intizamı, öz fərdliliyini qoruyaraq eynizamanda bütöv bir kollektivin bir parçası olmanı, bir-birini anlama və dostluq hissələrini tərbiyə və inkişaf etdirir.

Xor ifaçılığı uşaqları dünya musiqi mədəniyyətinin nailiyyətlərinə cəlb etməkdə böyük imkanlara malikdir. Və bu imkanlar təkcə mahnı repertuarının öyrənilməsi materialında deyil, lakin həm də uşaqların ümumi musiqi tərbiyəsinin, tədrisin və inkişafın qarşılıqlı əlaqəsində realizə olunmalıdır. Bununla da müəllim-xormeyster öz kollektivinə savad verərkən, onu tərbiyə və inkişaf etdirərkən, estetik tərbiyə sahəsində öz yüksək sosial əhəmiyyətli funksiyasını yerinə yetirmiş olur.

Uşaq xor kollektivinin təşkilində ən mürəkkəb vaxt – ilkin mərhələdir ki, bu zaman onun vahid bir yaradıcı cəmiyyətə toplanması baş verir. Bu mərhələdə mürəkkəb təşkilati və didaktik məsələləri həll edən rəhbərin təcrübəsi və ustalığı çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif musiqi qabiliyyətlərinə və səs imkanlarına, ümumi inkişafın və tərbiyənin müxtəlif səviyyələrinə, müxtəlif maraqlara və zövqlərə malik olan uşaqları toplayıb bir kollektivdə ümumi işə cəlb etmək – uşaq xor kollektivinin təşkili prosesində ən ağır və çətin məsələdir. Uşaqları bu fəaliyyətə cəlb etmək və maraqlandıрмаq üçün xorun rəhbəri çox böyük səylər göstərməlidir ki, onun ilk addımları uğurlu

olsun.

Vokal vərdişlərinə yiyələnmə prosesi uşaq xor kollektivlərində səsyaranma vərdişlərinin, elementar vokal bacarıqlarının mənimsənilməsindən başlamalıdır. Lap əvvəldən xormeyster şagirdlərin diqqətini oxu səsinin formalaşması priyomlarına yönəltməlidir. Sadə məşğələlər materialında xormeyster tədrisən uşaqları düzgün nəfəs alıb-buraxmağı öyrədir, nəfəs əzələlərini möhkəmlədir və nəfəslə bağlı digər məsələlərə diqqət yetirir (çiyinlərin qalxmaması, nəfəsin dərinliyin və s.). Məlumdur ki, uşaqlar nəfəsi üzdən alır – bu onların fizioloji xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Belə ki, onların diafraqması inkişaf etməmiş, nəfəs yolu dar, qabırğa arası və sinə əzələləri zəifdir. Uşaq diksiyası artikulyasiya cəhətdən passivdir. Buna görə xormeyster vokal diksiyasına xüsusi diqqət yetirməlidir. O, uşaqlarda ağız forması, dilin vəziyyəti, alt çənənin hərəkətini oxu zamanı müşahidə edərək, korrektə edir.

Xormeysterin əsas vəzifələrindən biri də müxtəlif növ səs həmlələrinin formalaşdırılmasıdır: sərt həmlə (səs tellərinin sıx birləşməsi), yumşaq həmlə (daha az sıxlıqda birləşmə), nəfəsyanı həmlə (səs tellərinin az birləşməsi). Oxuda, xüsusilə də uşaqlarda daha çox yumşaq həmlə istifadə olunur. Bu həmlə növü səs tembrini daha gözəlləşdirir və axıcı səslənməyə nail olmağa kömək edir. Konkret bir ifaçılıq priyomunu tətbiq etmək lazım olduğu halda sərt həmlədən də istifadə oluna bilər, lakin burada səsin forsirovkasından qaçınmaq lazımdır ki, qışqırtılı səslənmə olmasın.

Vokal-xor vərdişlərinin mənimsənilməsi prosesində səslənmənin bütün elementlərinin vahidliyi, birliyinə, yəni xorun kökünə nail olma böyük əhəmiyyət kəsb edir. Xorun səslənməsinin intonasiya cəhətdən hamarlılığına, təmiz oxuya nail olmaq üçün uşaqlar səsin yüksəkliyini dəqiqliklə icra etməlidir. Təmiz intonasiya vərdişlərini uşaqlarda xorla oxuma prosesinin lap əvvəlindən formalaşdırmaq gərəkdir. Sonralar inkişaf edərək və mükəmməlləşərək onlar müşayiətsiz *a capella* oxu və yaxud polifonik çox-səsliliyin ifası zamanı kömək edə bilər. Ən vacib xor vərdişlərindən biri həm bədii, həm də texniki ansamblı nail olmaqdır. Metodist-pedaqoqlar qeyd edirlər ki, xor ansamblının əsasında ifanı təşkil edən bütün komponentlərin vahidliyi durur. Bu əvvəla o deməkdir ki, bütün şagirdlər eyni tərzdə və eynizamanda temp, ritm, dinamika və səslənmə xarakteri cəhətdən əsərin ifasına dair tələbləri yerinə yetirməlidir. İkincisi, bütün şagirdlər təxmini eyni priyomlardan istifadə edərək eyni ifa üslubuna nail olmalıdır.

Xor asamblı dedikdə temp, metro-ritm və dinamika cəhətdən vahid hamar ifa, ayrı-ayrı hecaların eynizamanda tələffüzü nəzərdə tutulur. Bütün bu vacib vərdişlərə səmərə və keyfiyyət ilə yiyələnmək üçün oxuyanlar dirijorluq jestlərinin mənasını anlamalıdır və onları daima izləməlidir. Çünki bunlar tez və keyfiyyətli şəkildə əsəri öyrənməyə kömək edir. Xor rəhbərinin dirijorluq göstərişləri dəqiq və eyni vaxta ifaya girişi və ifanın kəsilməsini, eyni vaxtda

nəfəsin alınmasını, səsaparıcılığın eyni tərzini, kökün, tempdə, ritmdə və dinamikada dəyişikliklərini təmin edir. Başqa sözlə desək, xor səslənməsini təşkil edən dirijorun əllərinin dəqiq və ifadəli hərəkətləri xor iştirakçılarının vokal-xor vərdişlərini formalaşdıran və onlara ifa olunan əsərin bədii məzmununu açıqlamağa kömək edən əsas alət kimi çıxış edir.

Xor məşğələlərinin ən vacib məqamlarından biri də təmrinlərin (oxu çalışmaları) yerinə yetirilməsidir. Çünki bunlar ifaçılarının həm səs tellərini "isindirir", həm də onlarda vokal-xor vərdişlərini formalaşdırır. Bunlar səsyanma, nəfəs, diksiya, atrikulyasiya və s. vərdişlərinin əldə olunmasına yönəlmiş özünəməxsus bir müntəzəm səs məşqləridir.

Xor kollektivində digər vacib məqamlardan biri də ifa repertuarıdır: mahnılar, xor əsərləri, təmrinlər və məşğələlər ki, bunların seçimi müəllimin üslubunu və zövqünü xarakterizə edir. Konkret uşaq kollektivinin məhz oxu repertuarı onun yaradıcı, ifaçı və bədii simasını və potensial imkanlarını müəyyənləşdirir. Buna görə düzgün repertuarın axtarışı, seçilməsi və tərtibatı müəllim üçün xorla işin çox mürəkkəb və məsuliyyətli mərhələsini təşkil edir.

Repertuarın ilkin seçimi sadə, lakim maraqlı, bədii cəhətdən məzmunlu mahnılara əsaslanır ki, bunlar uşaqların diqqətini hər yandan səslənən bayağı, primitiv, zövqsüz musiqidən yayındırır. Sonralar isə klassik əsərləri, xor ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrini repertuara daxil etmək olar. Uşaq xor kollektivinin repertuarı özündə üslubuna, janrlarına və cərəyanlarına görə müxtəlif musiqini ehtiva edir: həm xalq, həm klassik, həm estrada, həm hərbi-vətənpərvərlik mövzuda əsərləri. Ən başlıcası odur ki, bu musiqi əsərləri uşaqlarda nəcib hissləri tərbiyə etsin, onların estetik zövqlərini və yüksək mənəviyyatlarını formalaşdırsın, onlara xoş əhval-ruhiyyə bəxş etsin.

Musiqi dərslərində və ya dərnəklərdə bütün xorla oxuma prosesinin didaktik cəhətdən düzgün təşkili və quruluşu çox vacibdir. Mahnı və ya xor əsəri üzərində iş – bütün pedaqoji prosesinin əsas məqamlarındandır. Müəllim tərəfindən mahnını öyrətmə tərzindən, üsullarından xor kollektivinin ifaçılıq uğurları əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Təcrübə göstərir ki, xormeyster mahnı repertuarının metodiki cəhətdən düzgün və rəşional öyrətmə üsullarına böyük diqqət yetirməlidir. Tədricən vokal-xor tapşırıqlarının mənimsənilməsi prosesində mahnı repertuarının öyrənilməsi zamanı xor iştirakçıları özlərini vahid bir yaradıcı-musiqi kollektivi kimi hiss etməyə başlayırlar ki, bu xormeyster-müəllimin ən mühüm təşkilati vəzifələrindən biri sayılır. Beləliklə, bütün dediklərimizi ümumiləşdirərək qeyd etmək istəyirik ki, xorla oxuma prosesində uşaqlara dərin və dolğun bilikləri aşılamaqla yanaşı, onların mənəvi cəhətdən tərbiyəsi də baş verir.

Elmi yenilik: Məqalədə ilk dəfə olaraq uşaq xor ifaçılığının nəinki musiqili-estetik tərbiyəsi vasitəsi, lakin hətta fiziki tərbiyənin ən səmərəli vasitəsi olduğu vurğulanır, çünki oxu zamanı uşaqların nəfəsi inkişaf edir və

möhkəmlənir, diksiyanın və nitq intonasiyaların zənginliyi, bədənin düzqün qaməti formalaşır.

ƏDƏBİYYAT

1. Asafyev B.V. “Xor sənəti haqqında”, Leningrad, 1980
2. Qədimova J.H. “Musiqinin tədrisi metodikası”, Bakı, 2007
3. Əliyev Y.B. “Musiqi dərslərində oxuma”, Moskva, 2005

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 07.05.2019

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.05.2019

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 12.07.2019

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mədinə Tuayeva

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.